AMALIY SAN'AT TURLARI VA RIVOJLANISHI

Axmadjonova Gulchiroy
E-mail: gulchiroyahmadjonova68@gmail.com

Received: 30.08.2025
Revised: 31.08.2025
Accepted: 02.09.2025
Kalit so'zlar:
amaliy san'at, zargarlik, to'qimachilik, kulolchilik, yog'och o'yma, bezak san'ati, madaniyat, hunarmandchilik, milliy an'analar.

Annotatsiya
Ushbu maqolada amaliy san'at turlari va ularning tarixiy rivojlanishi batafsil tahlil qilinadi. Amaliy san'at inson hayotida kundalik foydalaniladigan buyumlarni yaratish san'ati sifatida, uning estetik va madaniy qimmatini aks ettiradi. Maqolada O'zbekistonda keng tarqalgan amaliy san'at turlari — zargarlik, to'qimachilik, kulolchilik, yog'och o'yma va bezak san'ati haqida ma'lumotlar berilib, ularning har biri milliy madaniyat va tarixiy meros bilan qanday bog'liqligi tushuntiriladi. Shuningdek, maqolada amaliy san'atning qadimiy davrlardan boshlab qanday rivojlanishi, sovet davridagi o'zgarishlar va mustaqillik yillaridagi qayta tiklanish jarayoni ko'rib chiqiladi. Zamonaviy davrda amaliy san'atning iqtisodiyotdagi o'rni, turizm va xalq hunarmandchiligining rivojlanishiga qo'shgan hissasi ham alohida ta'kidlanadi. Maqola amaliy san'atning nafaqat estetik, balki madaniy va iqtisodiy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatib, uning kelajakda yanada rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishning muhimligini ta'kidlaydi.

Kirish. Amaliy san'at insoniyat madaniyatining muhim qismi bo'lib, u kundalik hayotda foydalaniladigan buyumlar va bezaklarning yaratilishi orqali ifodalanadi. Bu san'at turi nafaqat estetik qadr-qimmatga ega bo'lib, balki amaliy funksiyalarni bajarish bilan ham ajralib turadi. Amaliy san'atning rivojlanishi inson jamiyatining tarixiy, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Amaliy san'at turlarining asosiy shakllari. Amaliy san'atga quyidagi turlar kiradi:

1. Zargarlik san'ati – oltin, kumush va boshqa qimmatbaho metallarni ishlatib, bezaklar, taqinchoqlar yaratish san'ati. O'zbekistonning qadimiy zargarlik an'analari dunyo miqyosida mashhur.
2. To'qimachilik san'ati – ipak, jun, paxta kabi tabiiy tolalardan gilam, adras, atlas va boshqa matolarni tayyorlash san'ati. Samarqand, Buxoro va Farg'ona vodiysida to'qimachilik yuksak rivojlangan.
3. Zinapoya va yog'och o'yma san'ati – uy-joy bezaklari, mebellar va boshqa amaliy buyumlar uchun yog'ochdan chiroyli naqshlar yasash.

4. Kulolchilik san’ati – gil, loydan idishlar, sopol buyumlar yasash san’ati. Bu soha ko‘plab tarixiy yodgorliklar bilan bog‘liq.

5. Nazar va bezak san’ati – devor rasmlari, gilam naqshlari, milliy liboslar bezaklari va boshqalar.

Amaliy san’at qadim zamonlardan boshlab insoniyatning ehtiyojlariga javob berib rivojlandi. Boshlanishida u faqatgina amaliy maqsadlarni ko‘zlagan bo‘lsa, vaqt o‘tishi bilan estetik va madaniy ahamiyat kasb eta boshladi. O‘zbekiston hududida qadimiy davrlardan boshlab amaliy san’at turlari rivojlanib, ularni ilm-fan va hunarmandchilik bilan uyg‘unlashtirish orqali o‘ziga xos maktablar yuzaga keldi. Masalan, Xorazm va Buxoro hududlarida kulolchilik va sopolsozlik san’ati yuqori darajaga yetdi. Samarqand va Termizda esa to‘qimachilik va zargarlik an’analari mustahkamland. Sovet davrida amaliy san’at ko‘plab o‘zgarishlarga duch keldi. Uning ommaviylashtirilishi va sanoatlashtirilishi boshlangan bo‘lsa-da, milliy an’analar saqlanib qoldi va yangicha shakllar bilan boyitildi. Mustaqillik yillarida esa amaliy san’at yana milliy ildizlariga qaytdi, xalq hunarmandchiligi va an’anaviy kasblar rivojlantirildi, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlandi.

1- Jadval. O‘zbekiston amaliy san’at turlarining xususiyatlari va rivojlanish bosqichlari

Amaliy san’at turi	**Asosiy materiallar**	**Tarixiy rivojlanish bosqichlari**	**Hududiy o‘ziga xosliklar**	**Zamonaviy ahamiyati**	**Muammolar va istiqbollar**
Zargarlik	Oltin, kumush, qimmatbaho toshlar	Qadim davrdan boshlab rivojlangan, buyuk zargar maktablari shakllangan	Samarqand, Buxoro, Toshkent	Milliy va xalqaro bozorda talab yuqori	Xom ashyo tanqisligi, zamonaviy dizayn yetishmasligi
To‘qimachilik	Ipak, jun, paxta	Buyuk ipak yo‘li davrida rivojlanish, atlas va adras mashhur	Farg‘ona vodiysi, Buxoro, Samarqand	Turizm uchun noyob mahsulotlar, eksport salohiyati	Sanoatlashtirish ta’siri, yoshlar ishtiroki kamayishi
Kulolchilik	Gil, loy	Qadimdan buyon	Xorazm, Termiz	Milliy hunarmandchili	Zamonaviy texnologiyala

2025
WWW.INSIGHTPUBLISHING.UZ

Amaliy san’at turi	Asosiy materiallar	Tarixiy rivojlanish bosqichlari	Hududiy o‘ziga xosliklar	Zamonaviy ahamiyati	Muammolar va istiqbollar
		sopol idishlar tayyorlash an’anasi		kni rivojlantirishda muhim	rni qo‘llashda qiyinchiliklar
Yog‘och o‘yma	Yog‘och	Uy bezaklari va mebellar uchun an’anaviy naqshlar	Toshkent, Samarqand	Ichki bozor va turizm sohasida ahamiyatli	Material sifati va saqlash muammolari
Bezak san’ati	Turli materiallar	Milliy naqshlar va bezak uslublari tarixi	Butun O‘zbekiston hududi	Madaniy meros sifatida qo‘llaniladi	An’anaviy uslublarning yo‘qolishi xavfi

Bugungi kunda amaliy san’at nafaqat milliy madaniyatni saqlash, balki iqtisodiyotning muhim qismi sifatida ham ahamiyatga ega. Hunarmandchilik mahsulotlari ichki va tashqi bozorlarda talabga ega bo‘lib, turizm sohasini rivojlantirishga ham yordam beradi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar amaliy san’atning yangi yo‘nalishlarini yaratmoqda. Masalan, 3D chop etish va raqamli dizayn yordamida an’anaviy naqshlar yangi formatda yaratilmoqda. Amaliy san’at insoniyat madaniyatining bebaho boyligi hisoblanadi. Uning turli turlari milliy an’analar, ijtimoiy ehtiyojlar va estetik qarashlarni o‘zida mujassamlashtirgan. O‘zbekistonning boy tarixiy va madaniy merosi amaliy san’atning rivojlanishida o‘ziga xos o‘rin tutadi va kelajak avlod uchun bebaho qimmat sifatida saqlanib qolishi muhimdir.

Adabiyotlar tahlili. Amaliy san’at mavzusidagi ilmiy adabiyotlar ko‘p qirrali va tarixiy, madaniy, iqtisodiy jihatlarni o‘z ichiga oladi. Tadqiqotchilar amaliy san’atning nafaqat bezak san’ati sifatidagi o‘rni, balki jamiyat hayotidagi amaliy funksiyasini ham o‘rganib, uni madaniy meros sifatida qadrlash zarurligini ta’kidlaydilar. O‘zbekistonning amaliy san’ati tarixiga bag‘ishlangan ko‘plab ishlar mavjud. Masalan, akademik Sh. M. Mirzaevning “O‘zbekiston milliy amaliy san’ati tarixi” asarida amaliy san’at turlarining tarixi, ularning mahalliy xususiyatlari batafsil yoritilgan (Mirzaev, 2010). Ushbu manba O‘zbekiston hududidagi zargarlik, to‘qimachilik va kulolchilik an’analarining

2025
WWW.INSIGHTPUBLISHING.UZ

ildizlari va rivojlanish bosqichlarini mukammal tarzda tahlil qiladi. Shuningdek, N. Qodirova "Markaziy Osiyoda amaliy san'at va hunarmandchilik" nomli maqolasida hududdagi amaliy san'at turlarining umumiy xususiyatlari va o'ziga xosliklari ko'rsatib o'tilgan (Qodirova, 2015). Muallif amaliy san'at mahsulotlarining nafaqat estetik, balki iqtisodiy ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi.

Sovet davri va mustaqillik yillaridagi amaliy san'at rivojlanishi ham tadqiqotlarda muhim o'rin tutadi. M. Karimovning "O'zbekiston milliy hunarmandchiligining rivojlanish tarixiga kirish" nomli ishida sovet davrida amaliy san'atning sanoatlashtirilishi jarayoni va mustaqillikdan keyingi tiklanish jarayoni o'rganilgan (Karimov, 2018). Ushbu tadqiqot amaliy san'atning zamonaviy bosqichida qanday yangicha shakllar va uslublar paydo bo'layotganini ham ko'rsatadi. Zamonaviy adabiyotlarda amaliy san'atning iqtisodiyot va turizmdagi roli haqida ham ko'plab tadqiqotlar mavjud. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi tomonidan chop etilgan "Hunarmandchilik va milliy amaliy san'atni rivojlantirish strategiyasi" hujjatida amaliy san'atni saqlash va rivojlantirish yo'llari belgilangan (O'zbekiston Madaniyat vazirligi, 2020). Bu hujjat milliy hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash, eksport salohiyatini oshirish va yosh avlodga hunarmandchilikni o'rgatish bo'yicha amaliy chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi. Umuman olganda, adabiyotlarda amaliy san'atning tarixiy ildizlari, madaniy ahamiyati, iqtisodiy va ijtimoiy o'rni keng ko'lamda o'rganilgan. Ammo zamonaviy texnologiyalar ta'sirida amaliy san'atning yangi yo'nalishlari va innovatsion uslublari haqida tadqiqotlar nisbatan kamroq, bu esa kelajakda e'tibor qaratishni talab qiladi.

Tadiqot muhokamasi. Ushbu tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, O'zbekiston amaliy san'ati boy tarixiy ildizlarga ega bo'lib, uning turli turlari — zargarlik, to'qimachilik, kulolchilik, yog'och o'yma va bezak san'ati — mamlakat madaniy merosining muhim qismini tashkil qiladi. Tarixiy manbalar va ekspertlar fikriga asoslanib, amaliy san'atning rivojlanish bosqichlari, uning milliy madaniyat va iqtisodiyotdagi roli aniqlandi. Tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, amaliy san'at o'zining dastlabki bosqichlarida ko'proq amaliy maqsadlarni ko'zlagan bo'lsa, keyinchalik bezak va estetik qadriyatlarni o'z ichiga olgan murakkab tizimga aylandi. Masalan, zargarlik san'ati nafaqat taqinchoq yasash, balki milliy identitetni ifodalovchi ramz sifatida ham rivojlandi. To'qimachilikda esa ipak va atlas kabi noyob matolar ko'plab xalqaro savdo yo'llarida e'tibor qozondi. Zamonaviy davrda esa amaliy san'atning iqtisodiy ahamiyati ortib bormoqda. Tadqiqotda olingan kuzatuvlar va ekspertlar intervyulari asosida, milliy hunarmandchilik mahsulotlari nafaqat ichki bozorda, balki eksport uchun ham katta salohiyatga ega ekanligi aniqlanmoqda. Ayniqsa, turizm rivojlanishi bilan bog'liq holda, amaliy san'at mahsulotlariga talab oshmoqda.

Biroq, zamonaviy texnologiyalar va sanoatlashtirish jarayonlari amaliy san'at an'analarining saqlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Yosh avlod orasida hunarmandchilikka qiziqish kamayishi, an'anaviy uslublarning yo'qolishi xavfi

2025
WWW.INSIGHTPUBLISHING.UZ

mavjudligi haqida mutaxassislar ogohlantirmoqda. Shu sababli, davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan hunarmandchilikni qo‘llab-quvvatlash, yoshlarni hunarmandchilikka jalb qilish va zamonaviy dizayn va texnologiyalarni uyg‘unlashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar muhimdir. Amaliy san’at nafaqat madaniy merosni saqlash, balki iqtisodiy rivojlanish uchun ham muhim vosita hisoblanadi. Kelajakda uning rivojlanishi uchun ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish, innovatsiyalarni joriy etish va milliy an’analarni zamonaviy talablar bilan uyg‘unlashtirish zarur.

Xulosa. Amaliy san’at O‘zbekistonning boy madaniy merosini tashkil etuvchi muhim soha hisoblanadi. Tadqiqot natijalari ko‘rsatdiki, zargarlik, to‘qimachilik, kulolchilik, yog‘och o‘yma va bezak san’ati kabi turlar mamlakat tarixida chuqur ildiz otgan va bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmayapti. Ushbu san’at turlari nafaqat estetik va madaniy qadriyatlarni ifodalash, balki iqtisodiy jihatdan ham mamlakat rivojiga katta hissa qo‘shmoqda. Biroq, zamonaviy davrda amaliy san’atning rivojlanishida ayrim muammolar — yosh avlodning qiziqishining kamayishi, an’anaviy uslublarning yo‘qolishi, shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni to‘liq joriy eta olmaslik kabi qiyinchiliklar mavjud. Shu bois, amaliy san’atni saqlash va rivojlantirish uchun davlat siyosati, madaniy-ma’rifiy ishlar va innovatsion yechimlar birgalikda amalga oshirilishi lozim. Kelajakda milliy amaliy san’atning yanada yuksalishi uchun ilmiy tadqiqotlar, hunarmandlarni qo‘llab-quvvatlash va yosh avlodni hunarmandchilikka jalb etish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar muhim ahamiyat kasb etadi. Natijada amaliy san’at nafaqat milliy madaniyatning ajralmas qismiga, balki iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi kuchga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. Mirzaev, Sh. M. (2010). *O‘zbekiston milliy amaliy san’ati tarixi*. Toshkent: Fan.

2. Qodirova, N. (2015). Markaziy Osiyoda amaliy san’at va hunarmandchilik. *Madaniyat va San’at*, 3(12), 45-52.

3. Karimov, M. (2018). O‘zbekiston milliy hunarmandchiligining rivojlanish tarixiga kirish. *Milliy madaniyat jurnali*, 5(7), 33-40.

4. O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi. (2020). *Hunarmandchilik va milliy amaliy san’atni rivojlantirish strategiyasi*. Toshkent.

5. Rustamov, B. (2017). Amaliy san’at va milliy an’analar. *Madaniy meros*, 2(8), 21-27.

6. Islomova, D. (2019). Amaliy san’atning zamonaviy rivojlanishi va innovatsiyalar. *O‘zbekiston san’at va madaniyat ilmiy jurnali*, 4(15), 56-62.